

KS. ROBERT KACZOROWSKI

Akademia Muzyczna im. S. Moniuszki
Gdańsk

Msze przeznaczone do śpiewu w ciągu roku (XVI–XX) ze *Zbioru pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego*, wydanego w 1871 roku w Pelplinie przez ks. Szczepana Kellera

Streszczenie: Prezentowany artykuł omawia ostatnich pięć tzw. *mszy polskich*, pochodzących ze *Zbioru pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego*, który ukazał się w Pelplinie w 1871 roku. *Msze polskie* to pieśni, które śpiewane były podczas liturgii w języku narodowym, a nie w powszechnie obowiązującym jeszcze w XIX wieku języku łacińskim. W ten sposób śpiewy te w naturalny sposób edukowały religijnie Polaków oraz pomagały w zachowaniu polskości w czasach, gdy Polska rozdarta była między trzech zaborców.

Słowa kluczowe: Msza polska, pieśń religijna, pobożność trydencka, polskość, XIX wiek

Wstęp

W XIX wieku na ziemiach polskich wykształciła się praktyka śpiewu kościelnego w języku narodowym. W ten sposób łacińskie hymny, sekwencje, psalmy coraz odważniej zastępowano pieśnią w języku polskim. Z czasem pieśni wykonywane podczas Mszy świętej zostały nazwane *mszami polskimi*.

Praktyka ta – z jednej strony – w naturalny sposób stała się katechizacją ludu, który nie miał możliwości, aby gdziekolwiek indziej pobierać naukę religii, z drugiej zaś – przyczyniła się do kultywowania języka ojczystego w czasach, gdy formalnie Polski nie było na mapach Europy¹.

Wydany przez ks. Szczepana Kellera w Pelplinie w 1871 roku *Zbiór pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego* zawiera 42 *msze polskie*. Celem niniejszego artykułu będzie zaprezentowanie ostatnich pięciu *mszy*, oznaczonych numerami od XVI do XX (strony 38–45), przeznaczonych do śpiewania w nie-

¹ Zob. Z. Witt, *Śpiew w liturgii na ziemiach polskich w XIX wieku*, w: *Studia z dziejów liturgii w Polsce*, t. III, red. W. Schenk, Lublin 1980, s. 205–343.

dziele w ciągu roku².

2. Części mszalne obecne w liturgii sprzed reformy Vaticanum II

Poniższe zestawienie przedstawia poszczególne części mszalne, które w przedso-borowej liturgii były wykonywane w języku łacińskim. Znak „+” umieszczony przy danej części oznacza, że w omawianych tu mszach część ta ma swój odpowiednik, czyli pieśń wykonywaną w języku narodowym, polskim.

Elementy przedso-borowej Mszy świętej	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX
NA INTROIT	+	+	+	+	+
NA KYRIE					
NA GLORIA	+	+	+	+	+
PRZED EWANGIELIĄ (sic!)	+	+	+	+	
NA GRADUAŁ PRZED KAZA-NIEM					
NA CREDO	+	+	+	+	+
NA OFFERTORIUM	+	+	+	+	+
NA SANCTUS	+	+	+	+	+
PO PODNIESIENIU	+	+	+	+	
NA AGNUS DEI	+	+	+	+	+
NA KOMUNIĄ ŚW. (sic!)					+
NA PRZEŻEGNANIE	+	+	+	+	+

Źródło: *Zbiór pieśni nabożnych katolickich...*, s. 38–45.

Na podstawie powyższej tabeli widać, że w omawianych ostatnich pięciu *mszach polskich* (nr XVI–XX) żadna z nich nie przewidywała śpiewu, który miałby zastąpić łacińskie *Kyrie* oraz „Na graduał przed kazaniem”.

Z kolei msza XX nie ma pieśni wykonywanej przed Ewangelią oraz po podnie-

² Zob. także R. Kaczorowski, „Msze za umarłych” ze *śpiewnika ks. Kellera z 1871 roku*, w: „Musica Sacra 2”, Gdańsk 2006, s. 103–125; tenże, *Msze na Wielki Post i okres wielkanocny ze „Zbioru pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego” z 1871 roku*, w: „Liturgia Sacra. Liturgia – Musica – Ars” 12/2 (2006), s. 341–365; tenże, *Msze z okazji wybranych uroczystości ze śpiewnika opublikowanego w Pelplinie w 1871 roku*, w: *Donum natalicum. Studia Thaddaeo Przybylski octogenario dedicata*, red. Z. Fabiańska, A. Jarzębska, A. Sitarz, Kraków 2007, s. 148–175; tenże, *Msze w okresie Adwentu i Bożego Narodzenia ze „Zbioru pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego” opublikowanego w Pelplinie w 1871 roku*, „Studia Pelplińskie”, 38 (2007), s. 183–201; tenże, *Msze per annum (I–V) ze Zbioru pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego opublikowanego w 1871 roku w Pelplinie*, „Studia Gdańskie” 24 (2009), s. 253–264; tenże, *Msze per annum (VI–X) z pelplińskiego śpiewnika opublikowanego w 1871 roku*, „Studia Gdańskie” 31 (2012), s. 277–299; tenże, *Msze per annum (XI–XV) ze Zbioru pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego (Pelplin, 1871)*, „Studia Gdańskie” 35 (2014), s. 183–206.

sieniu. Jednak tylko w tej mszy obecny jest śpiew na Komunię świętą.

3. Warstwa znaczeniowa wykonywanych śpiewów

a) „NA INTROIT”

Śpiewy wykonywane na rozpoczęcie Mszy świętej miały na celu przede wszystkim uświadomienie zebranym wagi wydarzenia, w którym biorą udział. Przypominały więc o jedynej krwawej ofierze Jezusa złożonej na krzyżu, która teraz, już w sposób bezkrwawy, dokonuje się podczas Mszy świętej. Śpiewy te zwracały również uwagę na grzech człowieka, który może zostać zmaszany przez szczerzy udział w sprawowanych misteriach i przystępowanie do sakramentu spowiedzi świętej.

Teksty pieśni mszalnych podkreślają, że to z miłości do człowieka Bóg posyła na świat swojego Syna, „który przelał krew Swą drogą, / Cierpiał mękę i śmierć srogą / Dla zbawienia naszego”. Teraz zgromadzony w kościele lud prosi o „zmiłowanie” i wysłuchanie z serc płynącego wołania (msza XVI).

Cierpienie Syna Bożego spowodowane było grzechem i „złością” człowieka, który nie kroczył drogą Bożych przykazań. Człowiek prosi więc o „łaski i siły”, aby więcej nie upadał. Ma świadomość, że Jezus wziął na siebie „grzechów brzemień”, że stał się ofiarą złożoną na krzyżu, która daje zbawienie („Odwrociłeś od nas karę, (...) / Wypłaciłeś nasze długi”) (msza XVII).

Dlatego wierny lud z pokorą upada przed Bożym tronem, bo wie, że Bóg jest Stwórcą wszystkiego. To od Niego wszystko pochodzi. Bogu więc należy się „uwielbienie”, zaś Msza święta staje się dogodną okazją, aby Boga wychwalać i dziękować Mu za Jego dary (msza XVIII).

Msza święta to „ofiara najświętszej chwały”. Chwile spędzone w kościele człowiek chce oddać tylko Bogu jednemu. Wierny lud w kolejnych zwrotkach pieśni przypomina sobie o wydarzeniach Ostatniej Wieczerzy, gdy Jezus podawał swoim uczniom chleb i wino, mówiąc, że to jest Jego Ciało, „które za was na krzyżu będzie umierało” oraz, że jest to Jego Krew na „grzechów odpuszczenie” (msza XIX).

Śpiew na rozpoczęcie Mszy świętej to także okazja, aby w kilku słowach prosić o zmiłowanie i chwalić Boga za „dobroć nieskończoną” (msza XX).

b) „NA GLORIA”

Łaciński hymn *Gloria in excelsis Deo* jest uroczystą pochwałą Boga, a jednocześnie prośbą o Jego zmiłowanie. Myśl tę, na przestrzeni krótkich śpiewów, podejmują również *msze polskie*.

W mszy XVI człowiek woła: „Chwała Tobie, wieczny Panie!” i modli się, by chwała ta trwała wiecznie. Dzięki niej bowiem ludzkość otrzymała „zlitowanie”

i „zbawienie”.

Bóg „z litości” do rodzaju ludzkiego „posłał Syna” „na ziemskie niskości”. Dzięki Jego ofierze człowiek może cieszyć się zbawieniem” (msza XVII).

Wszechmocny Bóg jest również dawcą pokoju udzielanemu „wiernemu ludowi”, który błaga, aby tym darem zawsze mógł się cieszyć (msza XVIII). O darze pokoju mówi także tekst kolejnej mszy. Poczucie pokoju sprawi, że człowiek „zawsze bezpiecznie” będzie mógł wyśpiewywać chwałę Bogu, a przez to będzie mógł wzrastać „w łasce” (msza XIX).

Śpiew „Na Gloria” jest też okazją do wyrażenia pochwały Trójcy Świętej: Ojca, Syna i Ducha Świętego. Ów hymn dziękczynienia zanoszą „stworzenia w świecie wszędzie”, prosząc o Boże „względy” i opiekę (msza XX).

c) „PRZED EWANGIELIĄ”

Śpiew przed odczytaniem Ewangelii winien kierować serca i umysły ludzi w stronę Jezusa Chrystusa, który daje ludzkości Słowo. To Słowo jest Dobrą Nowiną, którą człowiek winien kierować się w swoim życiu.

Dlatego w tekście mszy XVI pojawia się wezwanie, aby Chrystusa „pilnie słuchać” i wypełniać Jego świętą wolę, która ukazuje drogę „do żywota wiecznego”.

Nauka Jezusa to wręcz „droga i drzwi” prowadzące do „Królestwa niebieskiego”. Stąd modlitwa, aby każdy wierny miał „chęć” słuchania Ewangelii i aby święte wersty głęboko zapadły w ludzką pamięć (msza XVII).

Ewangelia Jezusa Chrystusa to „fundament wiary”. Chrześcijanie wierzą głęboko, że pochodzi ona od samego Boga „dla zbawienia” rodzaju ludzkiego (msza XVIII).

Ewangelia oświeca rozum i „uczy powinności”. Co więcej – ona pokazuje drogę „do wiecznych radości” (msza XIX).

d) „NA CREDO”

W śpiewach, których idea było zastępowanie łacińskiego wyznania wiary pieśnią w języku polskim, podkreślano najważniejsze artykuły wiary katolickiej. I tak w mszy XVI autor warstwy słownej podkreśla stworzenie świata „z niczego” i obecność Bożej Opatrzności. Wyznaje również wiarę w Jezusa, który „narodziwszy się z Maryi” z miłości do człowieka „umarł na Kalwarii”.

W mszy XVII zwraca się uwagę na fakt, że Bóg jest „początkiem” i „Stwórcą wszystkiego”. Od Niego pochodzi Syn i „Duch Święty”. Bóg jest „w osobach trojaki, / Ale w Bóstwie jest jednaki”.

Wiara w Boga jedynego w Trójcy Świętej jest również podkreślana w mszy XVIII oraz w mszy XIX. Tu Bóg określany jest jako „wieczny, niepojęty”, który posłał na świat „Syna przedwiecznego”. „Bóg w Trójcy jedyny” sprawia, że człowiek

może znaleźć się „w gronie nieśmiertelnych” (msza XX).

e) „NA OFFERTORIUM”

W pieśniach na przygotowanie darów człowiek winien wraz z ofiarą chleba i wina, składaną przez kapłana na ołtarzu, jednoczyć się z Bogiem i ofiarować w darze siebie samego.

W mszy XVI podkreślona zostaje żywa wiara w prawdziwą obecność Jezusa pod postaciami eucharystycznymi. Składając te dary, człowiek pragnie, by Bóg je przyjął i był „miłościwy” dla rodzaju ludzkiego. Błaga, by „najdroższa Krew” Jezusa zgładziła grzechy i pozwoliła osiągnąć „żywot wieczny”.

„Ofiara chleba i wina” jest wyrazem „miłości niepojętej”, jaką Chrystus złożył na drzewie krzyża. Ofiara Zbawiciela powinna „grzesznych ludzi” wciąż pobudzać do szczerogo i prawdziwego „żalu za grzechy” (msza XVII).

Podobne myśli wyrażone zostały w kolejnej mszy. Człowiek wie, że wszystko, co posiada, pochodzi od Boga. Pragnie też, aby święte „Ciało Chrystusowe” zawsze było pokarmem ludzkiej duszy (msza XVIII).

Ofiara, jaką kapłan składa na ołtarzu musi być Bogu bardziej przyjemna od tych, które składano w „zakonie starym”. To jest „tylko” chleb i wino, ale przecież „mocą” Bożego słowa stają się one „Ciałem i Krwią Chrystusową” (msza XIX).

Złożone na ołtarzu dary to „Bożej miłości rękojmią”. Wraz z nimi człowiek oddaje też Panu Bogu swoje serca i wzywa Jego błogosławieństwa (msza XX).

f) „NA SANCTUS”

Śpiew „Sanctus” wykonywany podczas liturgii rodzi się z potrzeby serca ludzkiego. Wprowadza doń kapłan wypowiadający słowa prefacji i zachęcający wiernych do wspólnego uwielbiania Stwórcy.

Bóg jest „nieskończenie Święty”. Jest On „Wszchemocny, mądry, niezmierny”. Jest „łaskawy i miłosierny”. Pokorny człowiek zastanawia się, czy jakakolwiek istota na świecie może Boga „godnie wysławić”. Teraz rodzaj ludzki wyśpiewuje na cześć swego Pana pochwalny hymn i ufa, że „po śmierci” będzie mógł dalej Go uwielbiać razem „z aniołami na wieki” (msza XVI).

Po trzykroć Święty Bóg jest „w dobroci niezmierny”. „Lud wierny” chce Mu oddawać hołd, „pokłon, cześć i pień” (msza XVII).

Święci wychwalają Boga w niebie. Upadają na swe twarze i śpiewają, że Bóg jest „Święty nad Świętymi”. Człowiek również chce dołączyć się do tego chóru i prosi Stwórcę, by przyjął jego uwielbienie i dziękczynną modlitwę (msza XVIII).

W kolejnej mszy autor nawołuje, aby człowiek wraz „z Aniołami” wychwalał po trzykroć świętego Boga. Prosi Go, by nie był „zawzięty” na grzeszny rodzaj ludzki, by dał się poznać tym, którzy Go jeszcze nie znają. Prosi za święty Kościół, aby go „trzymał w pobożności” (msza XIX).

Bóg jest po trzykroć święty i „w Majestacie niepojęty”. Do Niego kierowane jest

uwielbienie i prośba, aby kiedyś, po „skończonej pielgrzymce” ziemskiej człowiek mógł cieszyć się łaską zbawienia (msza XX).

g) „PO PODNIESIENIU”

Śpiewy po podniesieniu wyrażały wiarę w żywą obecność Jezusa w postaciach eucharystycznych. W mszy XVI lud pozdrowiał „Przenajświętsze Ciało” i „Hostyję” żywego Boga. W postaci chleba dostrzegał on „prawdziwego Zbawiciela”. I choć rozum nie jest w stanie pojąć tych tajemnic, to człowiek wierzy Bożemu słowu i uwielbia święty sakrament.

To miłość do człowieka zaprowadziła Bożego Syna ku ludzkiemu rodzajowi. Swoją nauką oświeca On ludzi pozostających „w grzechowej ciemności” do życia w zgodzie z wiarą. Człowiek wyraża gotowość, że chce pójść „śladem” Jezusa, chce żyć Jego „nauką i przykładem”, bo to jest „droga żywota”. Wie jednak, że w swej słabości może upaść, dlatego prosi, by Boża łaska zawsze go wspierała (msza XVII).

Msza święta to wielka „Tajemnica”, w której uczestniczą „niegodni grzesznicy”. Wiedzą, że w „najświętszym Sakramencie” pozdrawiają samego Boga. Tego, który na krzyżu „ukrył Bóstwo”, zaś teraz, w świętych postaciach, nawet swe „Człowieczeństwo”. Ale to jest Bóg żywy, któremu trzeba oddać cześć i uwielbienie (msza XVIII).

W najświętszych postaciach, „w Hostyi i w kielichu”, człowiek dostrzega prawdziwego Boga. Wyznaje swą wiarę i pada w pokorze przed wielkim majestatem. Podobnie jak w poprzedniej mszy, również i w tej, jej autor wspomina o „dziwnie zakrywanym Bóstwie” na krzyżu oraz „zakrywanym człowieczeństwie” w tajemnicy Eucharystii. Wierny lud prosi, by było mu dane kiedyś „z Świętymi” patrzeć „wiecznie” na Bożą chwałę. Obecna jest również prośba o zbawienie dusz w czyśćcu cierpiących (msza XIX).

h) „NA AGNUS”

Śpiew *Baranku Boży* ma miejsce bezpośrednio przez przyjęciem Komunii świętej. Jest to modlitwa o zmiłowanie i dar pokoju. Takie idee występują również w omawianych tekstach *mszy polskich*. Boży Baranek „zglądził grzechy narodu ludzkiego”, a teraz daje siebie samego jako pokarm. Człowiek prosi, by mógł godnie przyjąć Komunię świętą i by wciąż towarzyszyła mu świadomość, w jak wielkiej tajemnicy uczestniczy. Pojawia się też prośba o wieczne zbawienie (msza XVI).

Boży Baranek umarł „śmiercią srogą” za ludzkie „złości”. Teraz On sam daje się ludziom jako pokarm. Wspólnota śpiewająca z wiarą pieśń prosi, by przyjmowaną Komunię świętą mogła „wdzięcznym sercem pożywać” i kiedyś cieszyć się chwałą nieba (msza XVII).

W postaciach chleba i wina obecny jest Bóg, który tak wiele wycierpiał dla człowieka. Człowiek zaś jest świadomy tego, że nie zasługuje na wielką miłość Boga; nie zasługuje też na to, aby Bóg „wszedł do serc” ludzkich. Ale to On sam może też

sprawić, aby człowiek dostąpił zbawienia (msza XVIII).

Dusza człowiecza jest wzywana do radości i wesela, gdyż sam Chrystus daje teraz człowiekowi „Swe Ciało na pokarm”. Człowiek jednak ma świadomość tego, że Bóg i Jego majestat mogą cieszyć się tylko „najczystszy” ludzkim sercem. Dlatego pojawia się prośba o „oczyszczenie” i wybaczenie grzechów. Człowiek jest stęskniony spotkania z Jezusem, chce „całować rany rąk, nóg, boku” Jego; widzi w eucharystycznym chlebie żywego Boga. Człowiek pragnie Go ze wszystkich swych sił i prosi o łaskę zawsze godnego przyjmowania Ciała Pańskiego. Pragnie też, aby w momencie, „gdy z tym światem przyjdzie się rozłączyć”, mógł swoje życie zakończyć pojednany z Panem (msza XIX).

Mimo ran, cierpień, mąk i śmierci Jezus przychodzi „pod postacią wina, chleba”. Udziela człowiekowi „darów z nieba” i w ten sposób posila spragnioną Boga duszę (msza XX).

i) „NA KOMUNIA ŚW.”

Jedyny śpiew przeznaczony do wykonywania podczas przyjmowania Komunii świętej posiada msza XX. Jest w nim zawarta wiara, że na jedno słowo Jezusa „dusza będzie zdrowa” i uwolniona od wszelkich „ułomności”. Dlatego człowiek zaprasza Chrystusa do swojego serca i pragnie, by na zawsze stało się ono własnością Boga. Człowiek ma świadomość wielkości udzielonego przez Boga daru. W pokorze więc za dar ten dziękuje i modli się, by Komunia święta wciąż stawała się dla niego impulsem do życia w cnocie.

j) „PO PRZEŻEGNANIU”

Ostatnia pieśń, jaka śpiewana jest podczas Mszy świętej, to pieśń na zakończenie Eucharystii, czyli po udzieleniu przez celebransu kończącego błogosławieństwa. Dlatego też śpiewy te nazywano pieśniami „po przeżegnaniu”.

W mszy XVI zawarta jest prośba o Boże błogosławieństwo, o potrzebne łaski, o pomoc „w każdej potrzebie”, o odwrócenie zasłużonych kar i o miłosierdzie w ostatniej godzinie życia, aby człowiek mógł na wieki przebywać w łączności z Bogiem w niebie.

Podmiot liryczny pragnie, aby dobry Bóg wręcz „wrysował” mu w pamięci przykład swojej miłości. Miłość ta stanie się wówczas zachętą do lepszego i godnego życia, pomoże też wiernie wypełniać wolę Bożą. Człowiek podejmuje również zobowiązanie, że chce „żyć według nauki” Jezusowej i prosi o siły, o wsparcie, gdyż wie, że jest słaby, grzeszny i upadający. Tylko w łączności z Bogiem można naśladować Jego cnotę (msza XVII).

Kończąca się Msza święta była okazją, aby „wysławiać” niepojętą miłość Boga. Udział w niej może wysłużyć człowiekowi zbawienie. Stąd pojawia się modlitwa, by dobry Bóg oddalił też „głód, mór, ogniowe pożary” oraz wszelkie zło od swych

wiernych i im błogosławił (msza XVIII).

Prośba o błogosławieństwo pojawia się również w kolejnej mszy. Cel tego błogosławieństwa jest jeden: ciesząc się Bożą łaską, człowiek będzie mógł „jak najdłużej godnie służyć” majestat Stwórcy. Ponownie też pojawia się modlitwa prośby o oddalenie nieszczęść, o opiekę świętych aniołów, o życie w łasce uświęcającej i o taki stan ducha w godzinie śmierci (msza XIX).

Bóg nazwany jest „Zbawcą ludu” i do Niego kierowana jest prośba o zachowanie od wszelkiego zła i nieszczęść oraz o błogosławieństwo. Związane jest to z nadzieją człowieka na wieczne przebywanie z Bogiem w wieczności (msza XX).

Zakończenie

Na podstawie przedstawionego materiału w postaci pięciu mszy polskich (nr XVI–XX), opublikowanych w *Zbiorze pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego* w 1871 roku przez ks. Szczepana Kellera, można sformułować kilka istotnych wniosków.

1. Wykonywane w kościołach parafialnych śpiewy w języku polskim, poprzez zawarte w nich treści teologiczne, w naturalny sposób stawały się powszechną katechizacją, obejmującą tych wszystkich, którzy uczestniczyli w liturgii.
2. Omawiane śpiewy, zwane powszechnie *mszami polskimi*, przede wszystkim zwracały uwagę na istotę Mszy świętej. W pobożności XIX wieku żywa była świadomość, że Msza jest pamiątką Ostatniej Wieczerzy i jedynej krwawej ofiary, jaką Jezus złożył na krzyżu. Podczas Mszy świętej pod postaciami chleba i wina obecne jest prawdziwe Ciało i Krew Pańska. W świętej Hostii obecny jest więc żywy Bóg.
3. Człowiek wpisany w potrydencką pobożność miał świadomość, że w Mszy świętej winien uczestniczyć godnie i być w stanie łaski uświęcającej. Prosił Boga, by nigdy nie przyjął Komunii świętej, gdy jego dusza splamiona jest grzechem.
4. Ofiara Mszy świętej jest sprawowana za wszystkich ludzi, szczególnie za tych, którzy potrzebują modlitwy: za grzeszników, błędzących i upadających.
5. W tekstach pieśni mocno zarysowany jest aspekt kary i potępienia wiecznego za grzechy popełnione w życiu. Dlatego obok modlitwy uwielbienia pojawia się modlitwa prośby o darowanie win i wieczne zbawienie. Jest to charakterystyczny rys potrydenckiej religijności.
6. Teksty pieśni mszalnych pozwalają ugruntować wiarę w Trójcę Świętą. Jest to wiara w Boga Ojca – Stwórcę świata i człowieka, Jezusa Chrystusa – Syna Bożego oraz Ducha Świętego, który „miłość ku Bogu wznieca” (msza XVII).
7. W omawianych tekstach pojawia się również wiara w Boga, który za pomo-

- cą słowa, „z niczego” stworzył świat (*creatio ex nihilo*). Bóg jest bowiem „początkiem wszystkiego” (msza XVI).
8. Godną podkreślenia jest świadomość, że Pismo święte, a w szczególności słowa świętej Ewangelii są słowami samego Chrystusa. W te słowa trzeba się pilnie wsłuchiwać, gdyż prowadzą one do wiecznego zbawienia.
 9. Na podstawie analizowanych tekstów można również sformułować tezę, że powszechna była wiara w Bożą opatrzność. To Bóg czuwa nad całym światem i wszelkim stworzeniem. Bóg ma również w swojej opiece człowieka. Jednak przez grzech człowiek sam pozbawia się łączności ze swym Stwórcą.
 10. Prezentowane utwory stają się świadectwem jedności z Kościołem powszechnym poprzez przekazywanie teologii sformułowanej podczas Soboru Trydenckiego i obowiązującej w XIX wieku.
 11. Odrębnym, choć nie mniej ważnym aspektem, na który trzeba zwrócić uwagę to fakt, że pieśni mszalne wykonywane w kościołach w języku narodowym w istotny sposób przyczyniały się do zachowania polskości w czasach, gdy rozdartej między trzech zaborców Polsce i Polakom odmawiano prawa do niezawisłości i samodzielnej egzystencji. W ten sposób pieśni wykonywane w języku narodowym stawały się ważnym orężem w walce o polskość i niepodległość.

Literatura

- Keller, S., *Zbiór pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego*, Pelplin 1871.
- Witt, Z., *Śpiew na liturgii na ziemiach polskich w XIX wieku*, w: *Studia z dziejów liturgii w Polsce*, t. 3, red. W. Schenk, Lublin 1980, s. 205–343.
- Kaczorowski, R., „*Msze za umarłych*” ze *śpiewnika ks. Kellera z 1871 roku*, w: „*Musica Sacra 2*”, Gdańsk 2006, s. 103–125.
- Kaczorowski, R., *Msze na Wielki Post i okres wielkanocny ze „Zbioru pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego” z 1871 roku*, „*Liturgia Sacra. Liturgia – Musica – Ars*” 12/2 (2006), s. 341–365.
- Kaczorowski, R., *Msze z okazji wybranych uroczystości ze śpiewnika opublikowanego w Pelplinie w 1871 roku, w: Donum natalicum. Studia Thaddaeo Przybylski octogenario dedicata*, red. Z. Fabiańska – A. Jarzębska – A. Sitarz, Kraków 2007, s. 148–175.
- Kaczorowski, R., *Msze w okresie Adwentu i Bożego Narodzenia ze „Zbioru pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego” opublikowanego w Pelplinie w 1871 roku*, „*Studia Pelplińskie*” 38 (2007), s. 183–201.
- Kaczorowski, R., *Msze per annum (I–V) ze Zbioru pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego opublikowanego w 1871 roku w Pelplinie*, „*Studia Gdańskie*” 24 (2009), s. 253–264.
- Kaczorowski, R., *Msze per annum (VI–X) z pelplińskiego śpiewnika opublikowanego w 1871 roku*, „*Studia Gdańskie*” 31 (2012), s. 277–299.
- Kaczorowski, R., *Msze per annum (XI–XV) ze Zbioru pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego (Pelplin, 1871)*, „*Studia Gdańskie*” 35 (2014), ss. 183–206.

**Masses for Singing During the Year (16–20) from
*The Collection of Catholic Songs of Piety for
Ecclesiastical and Domestic Use*, Published in
1871 in Pelplin by Father Szczepan Keller**

Summary: The article elaborates on the last five so-called *Polish Masses* from *The Collection of Catholic Songs of Piety for Ecclesiastical and Domestic Use*, which was published in Pelplin in 1871. These *Polish Masses* were performed during liturgies not in Latin, but in the Polish language. In this way the Polish hymns taught catechism and Catholic faith and helped to sustain the national identity in the 19th century, when Poland formally did not exist.

Keywords: Polish Mass, religious song, Tridentine piety, Polishness, 19th century

Aneks

MSZA XVI

NA INTROIT

Boże Ojcze! Tyś z miłości,
Abyś zgładził nasze złości,
Posłał Syna Twojego,
Który przelał krew Swą drogą,
Cierpiał mękę i śmierć srogą
Dla zbawienia naszego.
Ojcze, Tobie Syna Twego,
Mękę i zasługi Jego
Na ofiarę niesiemy;
Wysłuchaj nasze wołanie,
Pokaż Twoje zmiłowanie,
Pokornie Cię prosimy.

NA GLORIA

Chwała Tobie, wieczny Panie!
Niechaj nigdy nie ustanie,
Żeś się raczył zlitować,
A dla zbawienia naszego Syna jedynego
Nam grzesznikom darować.

PRZED EWANGIELIĄ

Słuchajmy Chrystusa pilnie,
Bo się sprawdzą nieomylnie
Święty nauki Jego;

Czyśmy, co nam przepisuje,
Bo nam drogę ukazuje
Do żywota wiecznego.

NA CREDO

Wierzymy, Ojczy nasz Boże!
Żeś słowem Twem z niczego
Stworzył niebo, ziemię, morze,
Tyś początkiem wszystkiego;
Wszystkiem rządysz, zawiadujesz,
Wszystko Twoją opatrujesz
Ojcowską Opatrznością.
I w Jezusa, Syna Twego,
Który nas umiłował,
I dla zbawienia naszego
Krwi swojej nie żałował,
Narodziwszy się z Maryi
I umarł na Kalwaryi
Między łotry na krzyżu.

NA OFFERTORIUM

Na pamiątkę Twego Syna
Tobie ofiarujemy
Osoby chleba i wina
I wierząc wyznajemy,
Że się mocą słowa Twego
Staną Ciałem i Krwią Jego
Niepojętym sposobem.
Przyjmij łaskawie te dary,
A bądź nam miłościwy
Dla tej najświętszej ofiary,
Ojczy nasz dobrotliwy;
Niechaj najdroższa Krew Jego
Zgładzi grzechy ludu Twego,
Niech żywot wieczny mamy.

NA SANCTUS

Tyś jest nieskończenie Święty,
Któż Ciebie, wielki Boże!
W Majestacie niepojęty,
Godnie wysławić może?
Wszechmocny, mądry, niezmierny,

Łaskawy i miłosierny,
Ty jesteś Ojcem naszym.
Tobie wszystkimi siłami
Teraz, póki żyjemy,
Pokłon i pienie dawamy,
A po śmierci, prosimy,
Abyś nas umieścił w niebie,
Niechaj tam wielbimy Ciebie
Z Aniołami na wieki.

PO PODNIESIENIU

Zawitaj, Przenajświętsze Ciało
Jezusa Syna Boskiego!
Któreś na krzyżu umierało
Dla odkupienia naszego;
W tej Hostyi jesteś żywy
Bóg, Zbawiciel nasz prawdziwy.
Czego rozum pojąć nie może,
Na Twoje słowo wierzymy,
I Ciebie, utajony Boże!
W tym Sakramencie wielbimy;
W osobie wina i chleba
Prawdziwy Bóg jesteś z nieba.

NA AGNUS

Baranku Boży! Któryś zgładził
Grzechy narodu ludzkiego,
I abyś nas wszystkich wyprowadził
Do królestwa niebieskiego,
Dajesz utajony w chlebie
Na pokarm samego Siebie.
Daj, byśmy godnieżywiali
Drogiej Krwi i Ciała Twego,
A wdzięcznym sercem rozmyślali,
Coś dla zbawienia naszego
Uczył z wielkiej miłości,
Gdyż umarł za nasze złości.
Dziękujemy Tobie serdecznie,
Jezu, Zbawicielu drogi,
Żeś nas umiłował zbytecznie,
A przez mękę i krzyż srogi,
Przez Krwi najświętszej wylanie

Zbaw nas, miłosierny Panie!

NA PRZEŻEGNANIE

MSZA XVII

NA INTROIT

Gdy według rozkazu Twego
Rozmyślać pragniemy,
Coś dla zbawienia naszego
Uczynił na ziemi,
Coś cierpiał za nasze złości
Z wielkiej Twej ku nam miłości;
Jezu, Zbawicielu miły,
Użycz Twej łaski i siły,
Użycz, użyż Twej łaski i siły.
Jezu! Przyszedłeś na ziemię
Z nieba wysokiego,
Wziąłeś grzechów naszych brzemię,
Wydąłeś samego
Siebie za nie na ofiarę,
Odwróciłeś od nas karę,
Przez Twoje święte zasługi
Wypląciłeś nasze długi,
Wypląciłeś grzechów naszych długi.

NA GLORIA

Boże, któryś z Twej litości
Posłał Syna Twego
Dla nas na ziemskie niskości,
Byśmy we Krwi Jego
Z grzechów oczyszczenie wzięli
I żywot obficie mieli:
Za to Twoje zmiłowanie,
Niech Ci chwała nie ustanie,
Niech Ci chwała nigdy nie ustanie.

PRZED EWANGIELIĄ

Nauka Syna Twojego
Jest drogą i drzwiami
Do Królestwa niebieskiego;
Zmiłuj się nad nami!

Użycz ku słuchaniu chęci,
Wyrysuj nam to w pamięci:
Że słowa Twego czyniciel
Jest prawdziwy Twój wielbiciel,
Twój prawdziwy i wierny wielbiciel.

NA CREDO

Ojcu początkiem wierzymy
I Stwórcą wszystkiego,
Syna Zbawcą wyznajemy
Narodu ludzkiego,
A Duch Święty nas poświęca
I miłość ku Bogu vznieca;
Bóg nasz w osobach trojaki,
Ale w Bóstwie jest jednaki,
Ale w Bóstwie, w Bóstwie jest jednaki.

NA OFFERTORIUM

Ofiara chleba i wina
Miłość niepojętą
Chrystusa nam przypomina
I ofiarę świętą,
Gdy się umęczyć pozwolił,
By nas od zguby wyzwolił;
To niechaj nas grzesznych ludzi
Do żalu za grzechy budzi,
Niech do żalu za grzechy pobudzi.

NA SANCTUS

Święty, Święty, Święty Boże!
W dobroci niezmierny,
Któż Ciebie wysławiać może?
Więc my, Twój lud wierny,
Przykładem wybranych w niebie
Uwielbiamy teraz Ciebie:
Niech Tobie wszelkie stworzenie
Daje pokłon, cześć i pienie,
Daje pokłon, daje cześć i pienie.

PO PODNIESIENIU

Jeżu, z Twojej ku nam miłości
Przyszedłeś w ludzkiej postaci

Z nieba na te ziemskie niskości,
Abyś ludzi, Twoich braci,
Będących w grzechowej ciemności
Nauką Twoją oświecił,
A ku cnocie i pobożności
Przykładem Twoim zachęcił.
Chętnie więc pójdę Twoim śladem,
Będzie to moja ochota,
Żyć Twą nauką i przykładem,
Bo są drogą żywota.
Lecz gdy bez Ciebie nic nie zdołam,
Wielka bowiem słabość moja,
Więc do ciebie pokornie wołam,
Niech mnie wspiera łaska Twoja.

NA AGNUS

Baranku Boży, śmiercią srogą
Umarłeś za nasze złości,
A Ciało Twoje i Krew drogą
Podałeś nam w Twej świętości,
Byśmy go na Twoją pamiątkę
Wdzięcznym sercem pożywiali,
A godnie pożywając cząstkę
Z Tobą w niebie otrzymali.

NA PRZEŻEGNANIE

Jezu, przykład Twojej miłości
Wyrysuj w mojej pamięci,
Ten mnie pobudzi do wdzięczności,
Będzie mi dodawać chęci,
Bym wołą Ojca niebieskiego
Wiernie pełnił bez ostudy,
A miłował mego bliźniego
Szczerze, jak Ty, bez obłudy.
To jest szczerze me przedsięwzięcie,
Żyć według nauki Twojej;
Proszę, wspieraj mnie, słabe dziecko,
Bym możliwości podług mojej
Chodząc drogą, którąś ukazał,
W cnotach naśladował Ciebie,
Bym się w dobrem zawsze pomnażał,
Aż z Tobą osiedzę w niebie.

MSZA XVIII**NA INTROIT**

Przed tronem Twym upadamy,
Winny ukłon Ci dawamy,
Boże, Stwórco nasz, Panie!
Wysłysz nasze dzięki, pienie,
Które na Twe uwielbienie
Tobie, Ojcze, dajemy.
Z pobożnością tę Mszą świętą,
Twoją dobroć niepojętą
Wszyscy tu wychwalamy;
Tyś, jak każdy wierny wierzy,
Przy ostatniej Twej wieczerzy
Dla nas ją postanowił.

NA GLORIA

Chwała Bogu wszechmocnemu,
Pokój ludowi wiernemu
Będzie na tej niskości;
Pokoju nam tego, Panie,
Który nigdy nie ustanie,
Udzielaj nam Ty z nieba.

PRZED EWANGIELIĄ

Ta Ewangelia święta
Od ludu Twego przyjęta
Jest fundamentem wiary;
Wierzymy jak chrześcijanie,
Żeś nam ją Ty podałeś, Panie
Dla zbawienia naszego.

NA CREDO

W trzech osobach jedyne
I Stworzyciela wszystkiego
Ojcem naszym zowiemy,
Który zrodził Syna Swego
Dla odkupienia naszego,
Który się stał człowiekiem.

NA OFFERTORIUM

Tę ofiarę chleba, wina,

Na pamiątkę Twego Syna
Tobie ofiarujemy;
Wejrzyj na nasze ofiary
I daruj nam nasze kary,
Boże, Ojczy łaskawy.
Wszystko, co z Twej mamy ręki,
Składamy jak winne dzięki
Tobie, Ojczy kochany;
Chleb i wino, co Twem słowem
Będzie Ciałem Chrystusowem,
Nam na pokarm podane.

NA SANCTUS

Przed tronem Twym Święci w niebie
Wychwalają zawsze Ciebie,
Boże nasz niepojęty,
Na twarze swe upadają,
Ustawicznie Ci śpiewają:
Tyś, Boże, Święty, Święty!
Tyś jest Święty nad Świętymi,
Którego chwalić pragniemy,
Tak jak ci Święci w niebie;
Przyjmijże Ty nasze dzięki
Za to, cośmy z Twojej ręki
Odebrali od Ciebie.

PO PODNIESIENIU

O Jezu! w tej Tajemnicy
Jako niegodni grzesznicy
Ukłon Boski dajemy;
My Ciebie tu w tym momencie,
W tym najświętszym Sakramencie
Jako Boga pozdrawiamy.
Tyś na krzyżu ukrył Bóstwo,
A tu zaś i Człowieczeństwo
Przed nami zatajone;
My Ci niegodni grzesznicy
W tej najświętszej Tajemnicy
Boski ukłon dajemy.

NA AGNUS

Tyś, o Jezu, Swoje Ciało,

Co za nas wiele cierpiało,
Nam na pokarm darował;
Pod osobą chleba, wina,
Dla naszych dusz poświęcenia,
Ciało Twe pożywamy.
Nie godniśmy Twej miłości
Gwoli naszej nieprawości,
Żebyś wszedł do serc naszych;
To Ty, Panie, możesz sprawić,
Jednym słowem nas naprawić,
Byśmy doznali zbawienia.

NA PRZEŻEGNANIE

Kończąc tę ofiarę świętą,
Miłość Twoją niepojętą
Wszyscy tu wysławiamy;
Niechaj przez krzyż Syna Twego
A Zbawiciela naszego
Wszyscy będziemy zbawieni.
Oddal dla tej to ofiary
Głód, mór, ogniowe pożary
Od nas, ludu Twojego;
Racz nas wszystkich błogosławić
I od złego też wysławić,
O to Cię prosimy.

MSZA XIX

NA INTROIT

Przed Tobą upadamy, Boże, Stwórco, Panie!
Zmiłuj się, a wysłuchaj dziatek Twych wołanie;
Zaczynamy ofiarę Twej najświętszej chwały.
Poświęcony niech będzie Tobie ten czas cały.
Syn Twój ją przy ostatniej stanowił wieczerzy
Przed Swą mękę i śmiercią, tak Kościół nasz wierzy;
Wtedy wziął w ręce Swoje chleb, wino, dziękował,
Błogosławił oboje i uczniom podawał
Mówiąc: Jedzcie, bo to jest własne moje Ciało,
Które za was na krzyżu będzie umierało;
Pijcie, ta jest Krew moja, która z ran popłynie
Za wsze i też wielu grzechów odpuszczenie.

NA GLORIA

Chwała Tobie, o Boże, brzmi na wysokościach,
Daj nam, prosimy, pokój tu na tej niskości,
Byśmy zawsze bezpiecznie chwałę Twą śpiewali,
A Tobie się co moment w łasce przybliżali.

PRZED EWANGELIĄ

Ewangelią świętą jest fundament wiary,
Sam Bóg onę głosił tak, jako zakon stary;
Ona rozum oświeca, uczy powinności
I drogę pokazuje do wiecznych radości.

NA CREDO

Jeden jest Bóg, wierzymy, wieczny, niepojęty,
Trzy w Nim równe osoby: Ojciec, Syn, Duch święty;
Ojciec Stwórca wszechmocny, Syn przedwieczny Jego,
Który się stał człowiekiem dla stworzenia Swego.

NA OFFERTORIUM

Przyjmij, Panie, ofiarę zakonu nowego,
Którą kapłan tu pełni u ołtarza Twego;
Ta przyjemniejsza Tobie być musi bez miary
Nad owe, które czynił niegdyś zakon stary.
Chociaż chleb tylko z winem tu się ofiaruje,
To drogości tych darów nikt nie uszacuje;
Bo cudownie, o Boże, mocą Twego słowa
Stanie się z obu Ciało i Krew Chrystusowa.

NA SANCTUS

Śpiewajmy z Aniołami: Święty, Święty, Święty,
O Boże, prosząc, na nas byś nie był zawzięty,
Byś narodom poznanie dał Twej świętej wiary,
By do niej przyspieszały, minęły Twej kary.
Na Kościół Twój pamiętaj i na wszystkie zwierzchności,
Tek duchowne jak świeckie, trzymaj w pobożności,
W czym żebyśmy godniejsi wysłuchiwania byli,
Przez zasługi błagamy, w których Święci żyli.

PO PODNIESIENIU

Przed Tobą w tej świętości, Jezu mój, padamy,
Żeś tu jak Bóg i człowiek, szczerze wyznawamy,
W Hostyi i w kielichu, boś objawił, Panie,

Który kłamać nie możesz; co chcesz, to się stanie.
Na krzyżu niegdyś dziwnie zakrywałeś Bóstwo;
Lecz tu zakrywasz dziwnie i Twe człowieczeństwo;
Śmierć nam Swoją okrutną niekrwawie odnawiasz
I cuda nieskończonej miłości przedstawiasz.
Ach dajże, Jezu miły, prosimy serdecznie,
Byśmy na Cię z Świętymi mogli patrzeć wiecznie;
Dusze też, które w czyścisku dług swój wypłacają,
Niech Ciebie prędko widzieć twarz w twarz szczęście mają.

NA AGNUS DEI

Duszo wszelka, wesel się, Chrystus dał Swe Ciało
Na pokarm, co za ciebie na krzyżu wisiało;
My żywego Jezusa pod osłoną chleba
Przyjmujemy, dla tego kielich nie trzeba.
Nie godzienem, mój Boże, byś wszedł do grzesznego
Serca, bo Majestat Twój godzien najczystsze;
Racz mnie teraz oczyścić, rzeknij tylko słowo,
Będę się mógł ucieszyć, że mej duszy błogo.
Przyjdźże, Jezu kochany, do serca mojego,
Pragnę całować rany rąk, nóg, boku Twego,
Pragnę Ciebie miłować więcej niżli siebie,
Boś mnie wprzód umiłował, niżem poznał Ciebie.
Udzielaj mi też łaski, o Jezu, mój Boże!
Bym Cię godnie przyjmował, jak często być może;
Wnijdź do mnie, gdy z tym światem przyjdzie się rozłączyć,
Abym w łasce Twej świętej mógł życie zakończyć.

NA PRZEŻEGNANIE

Oto, Panie, Msza święta już się dokonała,
Bądź duszy na pożytek, Tobie wieczna chwała;
Racz nas jeszcze na koniec wszystkich błogosławić,
Byśmy Cię jak najdłużej godnie mogli sławić.
Broń nas od wszystkich nieszczęść przez Anioła Twego,
Daj, abyśmy przed śmiercią się grzechu wszelkiego
Przez żal, skruchę prawdziwą wcale oczyścili,
I w niebieskich radościach z Tobą wiecznie żyli.

MSZA XX

NA INTROIT

Panie, Stwórco nieba, ziemi!

Zmiłuj się nad dziećmi Twemi,
Które Cię w duchu chwalą;
Za Twą dobroć nieskończoną,
Nam tak hojnie wyświadczoną,
Dzięki Ci tu składamy.

NA GLORIA

Chwała Tobie niechaj będzie
Od Twych stworzeń w świecie wszędzie,
Ojcze, Synu i Duchu!
Nie odmów nam Twoich względów
I zachowaj nas od błędów,
Miej nas w Swojej opiece.

NA CREDO

Naszą wiarę wyznawamy,
Ciebie Ojcem nazywamy,
Bogiem w Trójcy jedynym,
Który służy Tobie wiernych
Stawiasz w grono nieśmiertelnych
W Twem królestwie niebieskiem.

NA OFFERTORIUM

Przyjmij, Panie, nasze dary,
Tu złożone Ci ofiary,
Twej miłości rękojmią,
Nasze serca oddajemy
Tobie, Boże, rządźże niemi
I błogosław dzieciom Twym.

NA SANCTUS

Święty, Święty, Boże Święty!
W Majestacie niepojęty,
Bądź nam błogosławiony!
Przyjmij nasze uwielbienia
I dopomóż do zbawienia
Po skończonej pielgrzymce.

NA AGNUS

Więc, o Jezus, mój kochany
Nie dość na tem, że śmierć, rany
Poniósł za rodzaj ludzki;

Pod postacią wina, chleba
Udzielasz nam darów z nieba,
Posilasz duszę naszą.

NA KOMUNIA ŚW.

Dobry Jezu! Rzeknij słowo,
Dusza moja będzie zdrową,
Wolną od ułomności;
Wstąp, o Jezu, w serce moje,
Niech na zawsze będzie Twoje,
Niech w niem mieszka Twój pokój.
Przed Tobą, Jezu, padamy,
Dzięką w pokorze składamy
Za ten dar miłości Twej;
Niech ta miłość nas poświęca
I do cnoty nas zachęca,
Co jest życiem dla duszy.

PO PRZEŻEGNANIU

Wielki Zbawco ludu Twego,
Wybaw dzieci Twe od złego
I zachowaj w łasce Twej;
Bym Cię w niebie oglądali,
Tam hozanna Ci śpiewali,
Gdzie na wieki panujesz. Amen.